

ШОЛИ НАВЛАРИ УРУҒЛАРИНИНГ ЛАБОРАТОРИЯ ВА ДАЛА УНУВЧАНЛИГИ

Ўразметов Қ., Мейлиева Н.

Ўсимликлар генетик ресурслари илмий тадқиқот институти

Аннотация: Ушбу мақолада шоли навлари уруғларининг лаборатория ва дала унувчанлигига таъсир этувчи омиллар ўрганилган бўлиб, уруғ экилгандан сўнг тупрокдаги муайян кечадиган тартибдаги ҳарорат, намлик ҳамда минерал озиқ элементларининг мақбул миқдори ва бошқа омилларни мавжудлиги шоли ўсимлиги бир қатор кетма-кет босқичлардан ўтиши ҳамда ўсимликнинг ўсиши ва ривожланиши учун шароит қанчалик қулай бўлса, у яхши ўсиши, барча ҳаётий босқичларини меъёрий ҳолатда ўтказиши аниқланган.

Калим сўз: Шоли, экиш муддати, экиш меъёр, рувак, поя, дон, гуруч, сифат.

Аннотация: В данной статье изучены факторы, влияющие на лабораторную и полевую всхожесть сортов риса, а также необходимо наличие определенной последовательности температуры, влажности, оптимального количества минеральных элементов питания и других факторов в почве после посева семян. Для прохождения рисовым растением ряда последовательных стадий и для роста и развития растения установлено, что чем благоприятнее условия, тем лучше оно растет и проходит все жизненные стадии в нормальном состоянии.

Ключевые слова: Рис, время сева, норма высева, метла, стебель, зерно, рис, качество.

Annotation: In this article, the factors affecting the laboratory and field germination of rice cultivars are studied, and the presence of a certain sequence of temperature, moisture, and the optimal amount of mineral nutrients and other factors in the soil after the seed is planted are necessary for the rice plant to pass through a series of successive stages and for the growth and development of the plant. It has been determined that the more favorable the conditions, the better it grows and passes all its life stages in a normal state.

Key words: Rice, sowing time, sowing norms, spikes, stems, grains, rice, quality.

Дунё мамлакатларида гуруч ва гуруч маҳсулотларига талабининг ортиши ва аҳоли сонининг демографик ўсиши билан параллел ортиб бормоқда. Шу сабабдан шоли етиштиришда самарали интенсиф технологиялардан фойдаланиш, юқори ва сифатли ҳосил етиштиришда илғор, ресурс тежамкор, инновацион агротехнологияларни ишлаб чиқиш долзарб ҳисобланади.

Мамлакатимизда аҳолининг шоли маҳсулотларига бўлган талабини қондириш бўйича бир қанча ишлар амалга оширилмоқда. Ҳозирда республикаимизда 132,7 минг гектар майдонда 611130 тонна шоли етиштирилмоқда. Шолидан юқори ва сифатли ҳосил етиштиришда сувдан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, шоли етиштириш учун сарфланадиган ҳаражатлар миқдорини камайтириш агротехнологиясини ишлаб чиқиш бўйича тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Шоличиликни ривожлантириш долзарб вазифа эканлигини ҳисобга олиб, охириги йилларда бу соҳага жиддий эътибор қаратилмоқда, яъни тараққиётнинг экстенсив ва интенсиф йўллари баробар олиб бориш учун саъй-ҳаракатлар қилинмоқда. Шоли етиштириш ҳамда харид қилишнинг ягона тизимини шакллантириш, ер ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш, шунингдек, ички истеъмол бозорини юқори сифатли маҳсулотлар билан тўлдириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 27 октябрдаги “Давлат эҳтиёжлари учун шоли харид қилишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 2 февралдаги “Шоли етиштиришни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4973-сон

2-YO‘NALISH: QISHLOQ XO‘JALIGI EKINLARI SELEKSIYASI UCHUN BIRLAMCHI MATERIALLARNI O‘RGANISH VA AJRATIB OLIHDA ZAMONAVIY USULLAR

қарорига асосан шоли етиштиришда сувни тежайдиган технологияларни кенг қўллаш, шоли майдонларининг 20 фоизини кўчат усулида экиш, 50 фоизида лазер ускунаси ёрдамида текислаш тизимини жорий этиш, 30 фоизида эса шоли уруғини замонавий сеялкаларда экиш вазибалари белгиланган.

Илмий тадқиқотларда дала тажрибаларни жойлаштириш, ҳисоб-китоблар, кузатишлар “Қишлоқ хўжалик экинлари навларини синаш давлат комиссиясининг услубий қўлланмаси”, “Дала тажрибаларини ўтказиш услублари” (ПСУЕАИТИ) асосида амалга оширилган. Шоли уруғларининг лаборатория унувчанлиги ГОСТ 12038-66 талаби бўйича аниқланган.

Шоли ўсимлигининг ҳаётий босқичлари ҳам бошқа бир йиллик донли ўсимликлар сингари бир қатор кетма-кетликда содир бўлувчи ўсиш ва ривожланишдаги ўзгаришлар билан характерланади. Ушбу ўзгаришлар ўсимлик ёши ва органлар ҳосил бўлиши билан кечадиган жараёнлар билан мураккаб боғлиқлик ҳолатларида кузатилади [3, -27 б.]

Уруғ экилгандан сўнг тупроқдаги муайян кечадиган тартибдаги ҳарорат, намлик ҳамда минерал озик элементларининг мақбул миқдори ва бошқа омилларни мавжудлиги ҳолатида шоли ўсимлиги бир қатор кетма-кет босқичлардан ўтади. Худди шу даврда ўсимлик маҳсулдорлигини белгиловчи турли органлар шаклланади. Ўсув даври ва ҳар бир босқичнинг давомийлиги ҳамда ўсимликнинг навдорлик белгилари баҳорги-ёзги-кузги даврларнинг иқлим шароитига чамбарчас боғлиқдир. Ўсимликнинг ўсиши ва ривожланиши учун шароит қанчалик қулай бўлса, у узоқроқ ўсади, барча ҳаётий босқичларини меъёрий ҳолатда ўтказди. Аксинча, ноқулай шароитлар юзага келганда ўсимлик ҳар бир ривожланиш босқичлари тез ниҳоясига етади, шунчалик, яъни ҳар бир босқичнинг давомийлиги қисқа бўлади ва ҳосилдорлик кўрсаткичлари паст бўлади [1, -43 б.]

Лаборатория шароитида уруғларнинг унувчанлиги ва майсаларнинг униш кучи анча юқори бўлади. Уруғларнинг унувчанлигига сув ва ҳавонинг ҳарорати таъсир этади. Ҳароратнинг паст бўлиши уруғлар сувни секин ютади, натижада уруғларни муртагининг ниш отиши ва ўсув жараёни секинлашади. Уруғлар эрта муддатларда экилганда унуши сустлашади, баъзида майсаларни сийрак униб чиқишига олиб келади. Бироқ эрта муддатда уруғларни экиш нисбатан юқори ҳосил олинисига олиб келади. Бу ҳолат шундай изоҳланадиги, эрта муддатда экилган уруғлардан униб чиққан ҳар бир ўсимликлар алоҳида ҳолда нисбатан маҳсулдор бўлади, натижада майдон бирлигидаги ҳосил миқдори ортади. Кечки муддатларда экилганда ҳосилдорлик пасайишига олиб келади. Асосан бу ҳолат ноқулай об-ҳаво шароитлари бўлган йилларда кузатилади [2, -54-55 б.]

1-жадвалдаги маълумотларга кўра, шолининг кечпишар «Тарона» нави уруғлари лаборатория шароитида 1 та петри чашкасига 100 донна донни 20-30° С (6 соат давомида 30° С, 18 соат давомида 20° С) ҳароратда термостатга қўйиб унувчанлиги ГОСТ 12038-66нинг талаби асосида аниқланганда 98,2 фоиз, «Искандар» навида эса ушбу кўрсаткич 98,6 фоизни ташкил этди. Шубҳасизки, нисбатан юқори ҳароратда шоли уруғларини униб чиқиши жадаллашади [4, -25 б.]. Шу нуқтаи назардан мақбул экиш муддатлари ҳақида шуни айтиш мумкинки, ўсимликларнинг униб чиқиш тезлиги юқори бўлган ҳарорат кузатилган муддат мақбул экиш муддати деб ҳисоблаш мумкин.

1-жадвал

Шоли навлари уруғларининг лаборатория унувчанлиги ва уруғлик кўрсаткичлари (2023 й.)

Шоли навлари	1 та Петри чашкадаги донлар сони, донна	20-30°С ҳароратда уруғларнинг лаборатория унувчанлиги, фоиз			
		7 - кун	8 – кун	9 - кун	10 – кун
«Тарона»	100	96,2	97,0	97,6	98,2
«Искандар»	100	96,5	97,3	97,9	98,6

2-YO'NALISH: QISHLOQ XO'JALIGI EKINLARI SELEKSIYASI UCHUN BIRLAMCHI MATERIALLARNI O'RGANISH VA AJRATIB OLISHDA ZAMONAVIY USULLAR

Уруғларнинг дала унувчанлиги кузатилганда назорат «Тарона» нави Тошкент вилояти шароитида 25 апрел экиш муддатида 5 млн дона/га экилганда дала унувчанлиги 55,7- 56,3 фоизни ташкил қилиб, 5-15 май муддатларда экилган уруғларнинг дала унувчанлигига нисбатан (57,3-57,7 фоиз), 15 май муддатида (57,3-58,0 фоиз) 1,3-2 фоизга кам бўлди.

Тажрибадаги ўрганилаётган «Искандар» навини Тошкент вилояти шароитида ҳар учала экиш муддатида дала унувчанлиги аниқланганда назорат экиш муддати 25 апрел экиш муддатида 5 млн дона/га экилганда унувчанлик 56,3 фоизни, 5 май муддатида 57,7 - 58,0 фоизни ташкил қилди. Тажрибада энг юқори унувчанлик 15 май экиш муддатида экилганда 60,3 - 60,7 фоизни ташкил қилди.

Шолининг кечпишар «Тарона» ва ўртапишар «Искандар» навларининг уруғларини лаборатория ва дала унувчанлигига таъсир қилар экан. Яъни, ушбу навларни экиш муддатлари 5 ва 15 май экиш меъёри гектарига 5 млн. дона экилганда энг юқори дала унувчанлигини Тошкент вилоятида «Тарона» навида 57,3-58,0 фоиз ва «Искандар» – 58,3-60,7 фоизни ташкил қилди. Олинган маълумотлардан шуни хулоса қилиш мумкинки, экиш муддатлари дала унувчанлигига сезиларли таъсир этди. Яъни, Тошкент вилоятида олиб борилган тажрибаларда кечки муддатларда экилган уруғлар унувчанлиги эрта муддатларда экилганга нисбатан 1,5-2,0 фоизга юқори бўлди. Бу ҳолатни нисбатан кечки муддатларда ҳаво ҳароратини юқори бўлиши ҳисобига уруғлар жадал униши билан изоҳлаш мумкин.

2-жадвал

Кечпишар шоли навлари уруғларининг дала унувчанлиги ва униб чиққан ўсимликлар сони (2023 й.)

Экиш муддати	Дала унувчанлик, %	1 м ² даги ўсимликлар сони, дона
Тарона		
25.IV	55,7	222,8
	56,3	281,5
	56	336
05.V	57,3	229,2
	57,7	288,5
	57,3	343,8
15.V	57,3	229,2
	58	290
	58	348
Искандар		
05.V	56,3	225,2
	56,3	281,5
	56,3	337,8
15.V	57,7	230,8
	58,3	291,5
	58	348
25.V	60,3	241,2
	60,7	303,5
	60,3	361,8

Экиш меъёрлари уруғларни дала унувчанлигига катта таъсир кўрсатмади, лекин экиш меъёри эрта муддатларда экилганда унувчанлик кеч муддатларда экилганга нисбатан паст бўлганлиги аниқланди. Республикамизнинг иккала минтақасида ҳам олиб борилган дала тажрибалари буни яққол намоён этди.

Адабиётлар

1. Атабоева Х.Н. Донли экинлар биологияси ва етиштириш технологияси Т.: ТошДАУ, 2009. 43 б
2. Атабоева Х.Н., О.Қодирхўжаев Ўсимликшунослик Т. Янги аср авлоди-2006 54-55 б
3. Когай М.Т. Ранние сроки сева риса с глубиной заделки семян на 4-5 см и получение всходов на естественной влаге. Сб.трудов УзНИИРиса, Ташкент, 1975 г.с 27
4. Шолчилик илмий тадқиқот институти 2007-2012 йиллардаги ҳисоботлари